

Zimonyi Zoltán: Öt közelkép

Miként Zimonyi Zoltán tanulmánykötetének címe is jelzi, öt tanulmányt olvashatunk a kötetben, öt tanulmányt — amelyek egy-egy irodalomtörténeti vagy irodalompolitikai témát boncolnak, elemeznek. A tanulmányok értéke önmagukban áll — ám kétségtelenül kötődnek is egymáshoz, így nem csupán az egyes írásokról kell szólnunk, hanem a tanulmányokat egymáshoz kapcsoló szemléletmódról is. Valamennyi a népinek nevezett irodalmi vonulathoz köthető. Hosszú tanulmányt olvashatunk Féja Gézaról (*Perújrafelvétel? Kortársak Féja Gézaról*), két írást Németh Lászlóról (*Sorsok, sorsmetaforák*, Németh László: Sámson, *Képes breviárium*, Németh László élete képekben), s kettőt a közelmúlt és a jelen irodalmáról (*Helikon Fonyódon*, Az irodalmi folyóiratok szerepe a szellemi életben, *Visszapillantás*, A Napjaink versrovata 1962—1977). S nem csak a tematikai rokonság kapcsolja egybe Zimonyi Zoltán írásait, hanem a választott módszer is: szívesen él a „mikrofilológia” eszközeivel, hogy azután az így nyert adatok révén nagyobb összefüggésekre is főlhívja a figyelmet. Idézni lehetne ennek kapcsán szinte valamennyi írását: a Féja-tanulmányban könyvtárnyi irodalmat dolgoz fel, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre és Féja Géza „meghasonlásának” történetét elénk tárja, a Sámson-t elemző dolgozatban alapvető kérdéssé lépteti elő a dráma keletkezésének kérdését — s ebben az „ügyben” még a mű kéziratát is megvizsgálja. Ezek után aligha okozhat meglepetést, hogy a *Napjaink* versrovatának tizenöt évét elemző dolgozatban a statisztikai módszert is segítségül hívja.

Igaz tehát, hogy Zimonyi Zoltán tanulmánykötetének írásai mind témájukban, mind módszereikben kötődnek egymáshoz, ennek kapcsán az írásokban érvényesülő szemléletmódról a későbbiekben külön is szólnunk kell, előbb azonban mindenképpen az egyes írások „hozadékát” kell szemrevételeznünk. A kötet legterjedelmesebb tanulmánya a Bajcsy-Zsilinszky Endre és Féja Géza kapcsolatát, pontosabban ennek a lezárulását elemző írás. Féja 1929-től rendszeres cikkírója volt az *Előőr*snek, kapcsolatuk később barátsággá mélyült. 1933—34-ben azonban már lazult barátságuk. Zimonyi Zoltán ezt a folyamatot elemzi — s azt, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre környezete miképpen befolyásolta ennek a barátságnak az alakulását. Visszatekintések, emlékezések tucatját szembesítette egymással, gondosan ügyelve az alkati sajátosságok, emberi szimpátiák és antipátiák, valamint az alkotói-gondolkodói értékszempontok elkülönítésére. Valószínűleg szellemi életünk egésze számára okulással szolgálna a tanulmány elolvasása: azt példázza ugyanis, hogy a bizonyos szerepekre való alkalmatlanság (Féja ugyanis vibráló, izgulékony természete folytán nem lehetett Bajcsy-Zsilinszky mellett a második ember) a környezet „közreműködésével” miképpen távolíthat el egymástól két jelentős személyiséget.

A kötet másik irodalomtörténeti kérdést középpontba állító írása a Németh László Sámsonját elemző dolgozat. Zimonyi itt is a filológiához fordult segítségért: a *Sámson* ugyanis hol 1945-ös, hol pedig 1945—1957-es keltezés-sel látott napvilágot. (Ez utóbbi azt a látszatot keltette, mintha tizenkét év élményvilága sűrűsödött volna a műbe.) A kézirat alapján megállapítja, hogy a mű 1945 márciusára-áprilisára elkészült, később öt-hat kisebb javítással élt a szerző. Ezután logikusan következik két kérdés: miért nem jelent meg

az 1945-öt követő két-három esztendőben, s miért éppen 1957-ben jelent meg? Az okokat a mű és a korabeli politika elemzése során találja meg. A darabot a zsidóság „sorsmetaforájaként” értelmezi, s ez 1945 után elvesztette aktualitását. 1956 történései után viszont a Sámson tizenkét éve elkészült szövegében Németh ráatalált az öt 1956 óta foglalkoztató problémákra, sőt az ősi események — a sodrából kijött, vakon felbőszült, s bőszültében tovább izgatott nép — sorsmetaforájára.

Közelebbi a kötet két utolsó tanulmányának a témája. A Napjaink versrovatának tizenöt évét szemrevételező dolgozat (ebben az időszakban 371 szerzőtől 1903 alkalommal 2636 verset közölt a lap) jól dokumentálja, hogy a rovatot kísérletezés, keresés jellemezte, s csak kevés „saját” költője volt a lapnak. Az irodalmi folyóiratoknak a szellemi életben betöltött szerepét vizsgáló írás 1986-ban íródott: azóta rengeteg változás történt ezen a téren. Az irodalmi folyóiratok száma megkétszereződött, a szellemi és politikai életben betöltött szerepe csökkent: mindezek az utóbbi egy-két esztendő politikai-társadalmi változásainak a következményei. Zimonyi Zoltán korábban állt elő az irodalmi folyóiratok helyzetét elemző, e téren változtatásokat javasoló tervével. Akkor a politika ezekről a kérdésekről nem akart tárgyalni, ma pedig, a „szabadság” világában nem is lehet róluk tárgyalni. Így történeti adalékként Zimonyi pár megjegyzését iktatjuk ide: „A vidéki lapok — az *Alföld*, a *Tiszatáj* és a *Jelenkor* — akkori (hetvenes évekbeli — F. L.) látványos fel-futása, egyenrangúsodása a központi funkciók zavarára vezethető vissza, s nem a vidéki irodalmi élet tárgyi feltételeinek a javulására, főváros és vidék egyensúlyzavarainak a kiegyenlítésére.” „Az irodalom — éppen a folyóiratok gondjai jelzik — »állva« maradt a reformfolyamatokban, miközben a kulturális vállalkozói szellem zajtalan ugyan, de mocorog, új színházak, új folyóiratok és hetilapok indulnak, magánkönyvkiadás alakul. Miközben az élet elzúg a helyben toporgó irodalmi infrastruktúra mellett, valójában az irodalom válik otthontalanná.”

Mindezek után a kötet írásait egymáshoz kapcsoló szemléletmódról. Zimonyi Zoltánt a népi irodalom foglalkoztatja (Féja Gézaról és Németh Lászlóról több tanulmányt is írt), s nem csak a népi mozgalomhoz tartozók életműve, hanem a mozgalom története is. Az egyes műveket, életműveket nem önmagában vizsgálja, hanem mindig azzal a közeggel való kapcsolatában, amelyben a kérdéses mű létrejött. S így tesz akkor is, amikor a mozgalom kérdéseiről beszél. Jól példázza ezt a kötetben nem szereplő *Szabadulólevél* című tanulmánya, amely *A „népi” írókról* című 1958-as pártállásfoglalást elemzi. Az újabb magyar irodalomból is a társadalmi kérdéseket vállaló írók foglalkoztatják: a *Hetek* és a *Kilencek* költői. Különösen fontos számára az irodalmat körülvevő közeg: a mozgalmak, nemzedékek szerveződése, sorsának alakulása és az irodalmi intézményrendszer működése. Az intézményrendszer átalakítása, hatékonyabbá formálása feltehetően a jövőben sem nélkülözheti az alapos átgondolást és az állami támogatást. Ha majd valaki a javítás szándékával lát munkához, nem nélkülözheti Zimonyi Zoltán gondolatait.

A tanulmánykötet Miskolcon, az írócsoport kiadásában látott napvilágot. Fontos vállalkozás volt az öt tanulmány együttes megjelentetése. Zimonyi Zoltán munkássága azonban szélesebb körű annál, amit ez az öt tanulmány megmutat belőle. (*Miskolc, 1989.*)

FÜZI LÁSZLÓ

MAGYAR JÁTEKSZÍN

A sátán szelleme tovább kísért

BESZÉLGETÉS KINCSES ELEMÉRREL

— Kedves Elemér! Ülünk itt Budapesten, és szinte hihetetlen; hivatalos ügyekben bolyongsz nálunk. Merthogy a Madách Színházba, Egerbe, Gyulára és Kisvárdára szóló meghívásokat kell véglegesíteni és egyeztetni. Utad köszönhető annak, hogy a zsarnokot mégiscsak megölték.

Hadd kezdjem beszélgetésünket egy munkádhoz kötődő közeli és személyes momentummal. December 25-én ama tárgyalást figyeltem a képernyőn, a bíróságra legyintgető, órájára pillantgató, feleségét simogatással csitítgató zsarnok viselkedését követtem, tudván a kivégzés tényét. Újra és újra a Tóték idéződött fel bennem. Örökény István drámájának a végét 1980-as rendezésében a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben alaposan megváltoztatad. A mélyen tisztelt őrnagy úr feldarabolása elmaradt, helyette a ház tetején álló zsarnokot a földről a falu testileg és lelkileg elnyomorodott népe dobozokkal hajigálja. Az őrnagyot Keresztes Sándor játszotta emlékezetes szuggesztivitással. Eltalálják, elterül, ám a ház teteje, mint egy gumiasztal, újra talpra dobja. S a dobálás és a feltámadás szüntelen tart. Ültünk Ruttkai Évával és Sütő Andrással a Continental Szálló éttermében, s lelkesen dicsértem az elgondolást. Bizonygatván: a mindennapok igazolják, a sárkány fejét venni reménytelen álom, mese. Hosszú hallgatás után Sütő András annyit mondott: a zsarnokot le kell fejezni — ebben nincs mese. Szpekulációs értelmezéseknek helye nincs. Örökénynek kérelhetetlenül igaza van: semmiféle esélyt nem szabad hagyni a diktatúra, a zsarnokság életben maradásához. Még ha az élet gyakran mást állít is. Az igazság semmi más nem lehet, minthogy a sárkánynak fejét kell venni.

— Csaknem egy évtized telt el azóta. A munkáról nem készítettem feljegyzéseket, de óriási élményt jelentett Örökény drámájával dolgozni. Mert egy-egy mondata mögött egy egész világ rejlik. Ragyogó darab, biztos, hogy száz év múlva is érvényes és fájdalmas pontokat fedezhet fel benne egy majdani előadás. Azért is emlékezetes számomra a Tóték, mert a főiskoláról az utolsó tehetséges évfolyam, Panek Kati, Tatai Sándor, Keresztes Samu osztálya végzett akkor. A darab végső megoldását említetted; Sütő Andrással én is beszélgettem erről. Nekem is azt mondta: ez a megoldás több mint megkérdőjelezhető. De ő nem látta az előadást, én azt mondtam neki, gyere el, s talán az egész hihetővé teszi számodra. Akkor úgy éreztem, és most, a forradalmi napok után se érzem másként; a sátánt nem sikerült meggyilkolni. A sátán itt van, elszívja előlünk a levegőt, gyűlöletet szül. Egy vagy két ember megölése soha nem jelentheti egy ilyen bonyolult kérdés megoldását.